

23. Környezeti attitűdök és környezettudatos cselekvés Magyarországon

Csathó Ábel – Medgyesi Márton

1. Bevezetés

A környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági vélemények vizsgálatát lehetővé tevő egyik legszélesebb körű kutatás az *International Social Survey Programme* (ISSP), amelynek segítségével a vélemények időbeli változásáról és azok országok közötti eltéréseiről is képet kaphatunk. Az ISSP keretében először 1993-ban bonyolították le ebben a témában kérdőíves vizsgálatot. Az 1993-as felvétel adatai alapján Magyarországon volt a legalacsonyabb a környezeti problémákkal törődők¹ aránya a vizsgálatban szereplő 21 ország közül (Franzen–Vogl 2013). Magyarország közel három évtizeddel később, 2020-ban szerepelt újra az ISSP környezeti témájú nemzetközi összehasonlító attitűdkutatásában, és bár ez alatt az idő alatt valamelyest növekedett a környezettudatosnak mondható lakosság aránya, nemzetközi összehasonlításban hazánk továbbra is a legalacsonyabb értékkel rendelkező országok között található (Franzen–Bahr 2024).

A környezettudatos cselekvések tekintetében a vélemények időbeli összehasonlítása azt mutatta, hogy a magyarok körében ebben az időszakban nőtt az egyéni cselekvéseket és az egyéni felelősségvállalást fontosnak tartók aránya (Schneider–Medgyesi 2020). Ennek megfelelően egyre elterjedtebbek lettek a különböző környezettudatos cselekvési formák, mint például a szelektív szemétyűjtés vagy az autóhasználat csökkentése a környezet védelme céljából. Ugyanakkor a magyar lakosság környezetvédelmi politikai aktivitása nem változott a két vizsgálat között eltelt közel 30 év alatt, valamint a környezetvédelem érdekében tett anyagi áldozatokra se mutattak nagyobb hajlandóságot a 2020-as felvétel során a magyar válaszadók, mint 1993-ban (Schneider–Medgyesi 2020).

Ebben a fejezetben a TÁRKI által 2024-ben készített kérdőíves kutatás adatai alapján vizsgáljuk, hogyan alakult a környezet védelmével kapcsolatos egyéni és kollektív cselekvések gyakorisága, illetve a környezet védelmével kapcsos-

¹ Franzen kutatásai (Franzen–Vogl 2013; Franzen–Bahr 2024) kilenc kérdésre adott válasz alapján definiálják a környezeti problémákkal való törődést. Ezek a kérdések a környezettel kapcsolatos attitűdök kognitív, affektív és cselekvésbeli vonatkozásait is vizsgálták.

latos áldozatvállalási hajlandóság Magyarországon, és hogy milyen tényezők magyarázzák ezeket a szándékokat és cselekvéseket. A válaszadók demográfiai jellemzői és társadalmi státusza mellett figyelembe vesszük az attitűdök szerepét is a környezettudatos cselekvések magyarázatánál. Fő kérdésünk az, hogy mennyiben magyarázhatók a környezet védelmében tett egyéni és kollektív cselekvések, illetve az áldozatvállalási hajlandóság a környezeti problémák fontosságával és kezelhetőségével kapcsolatos kételyekkel.

2. Attitűdök és környezettudatos cselekvés

Korábbi e témában készült kutatások a környezet védelmével kapcsolatos magatartás két különböző dimenzióját különítették el: megkülönböztették a környezeti politikai aktivitást a környezettudatos mindennapi cselekvésektől (lásd Dalton 2015). A környezet védelmével kapcsolatos mindennapi, egyéni cselekvések közé tartozik a környezetbarát vagy fenntartható fogyasztási magatartás (pl. a szelektív hulladékgyűjtés, az autóhasználat korlátozása és más, a környezeti terhelést egyénileg alakító tevékenységek stb.). A környezet védelmével kapcsolatos kollektív cselekvés körébe a környezetvédelmi céllal szerveződött politikai pártban vagy civil kezdeményezésben való tagság és aktivitás, az ilyen céllal létrejött szervezetnek való adományozás, illetve környezetvédelmi kérdésben rendezett tüntetésen, demonstráción való részvétel tartozik bele.

A konkrét környezettudatos cselekvések elterjedtsége mellett a kutatások vizsgálják azt is, hogy milyen viselkedési hajlandóság, szándék jellemzi a közvéleményt, mennyire hajlandók az emberek a környezet védelme érdekében szokásaik megváltoztatására, illetve anyagi áldozatok vállalására (Marquart-Pyatt 2008). Saari és szerzőtársai (2021) amellett érvelnek, hogy a viselkedési szándékok a tényleges viselkedés közvetlen előzményének tekinthetők. Más kutatások viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy a cselekvési szándék és a tényleges viselkedés között jelentős eltérés is lehet (lásd pl. a migrációs szándékok és döntések vonatkozásában Sik–Szeitl 2016). Elemzésünkben nem foglalkozunk részletesen a szándékok és cselekvések összefüggésével, hanem önálló függő változóként tekintünk rájuk, tehát a cselekvési hajlandóság meghatározóit külön vizsgáljuk az egyéni és kollektív cselekvések mellett.

Elemzésünk során a környezetvédelemmel kapcsolatos cselekvések magyarázatánál kitüntetett figyelmet fordítunk a környezeti problémákkal kapcsolatos attitűdök szerepére. A környezeti problémák súlyosságával és kezelhetőségével kapcsolatos kételkedést a szakirodalom a környezeti szkepticizmus (*environmental scepticism*) fogalmával írja le (Zhou 2015). Ez lehet a környezeti problémák létében való kételkedés, e jelenségek tudományosan igazolt tényként való elfogadásának elutasítása. Ez a típusú – a szakirodalomban episztemikusnak is

nevezett – szkepticizmus viszonylag ritka a lakosság körében. Ezzel szemben a környezeti problémák súlyosságával, illetve a környezettudatos viselkedés értelmével kapcsolatos kételkedés (*response scepticism*) már sokkal gyakrabban fordul elő (Capstick–Pidgeon 2014), így elemzésünkben mi is ez utóbbira koncentrálnunk. Várakozásunk szerint ez a fajta szkepticizmus a cselekvéseket, illetve a cselekvési szándékokat is meghatározhatja, hiszen a lakosság valószínűleg nem fog környezettudatos magatartást tanúsítani, ha nem hisz abban, hogy a környezet állapotának romlása komoly probléma, illetve hogyha nem hiszi el, hogy a környezet védelmével kapcsolatos cselekvéseknek eredménye lehet (Vainio–Paloniemi 2013).

Természetesen a környezeti problémák súlyosságával és az egyéni cselekvés értelmével kapcsolatos kételyek forrása többféle lehet. Elemzésünkben három ilyen forrást különböztetünk meg.

- Egyrészt elképzelhető, hogy a környezet állapotának romlását és a környezetvédelem kérdését más problémákhoz (pl. a szegénység, munkanélküliség) viszonyítva látják kevésbé égetőnek. Az emberek jellemzően nem tudnak egyidejűleg több kérdésre egyformán figyelmet fordítani, így egyes problémáknak elsőbbséget adnak másokkal szemben. Ha más kérdéseket fontosabbnak tartanak, akkor ez a környezetvédelem iránti érdeklődés és tájékozódás alacsonyabb szintjéhez, végeredményben pedig a környezeti veszélyek súlyosságának alábecsléséhez vezethet.
- Másodsorban, a környezeti problémák súlyosságában és a környezetbarát cselekvés fontosságában való kételkedéshez hozzájárulhat a tudományos és technikai haladásba vetett hit is. A környezeti problémák fontosságát és az egyéni cselekvés értelmét kisebbnek láthatják azok, akik szerint a tudomány haladása megoldást kínál a jövőben ezekre a kérdésekre is.
- Végül a környezettudatos cselekvés fontosságában való kételkedés egy további forrása lehet egyfajta fatalista beállítottság is, ami kétségbe vonja az egyéni erőfeszítés értelmét. Az emberek tudatában lehetnek annak, hogy a környezet állapotának javulásához az emberek tömegeinek környezetbarát magatartása szükséges. Az egyén saját viselkedése csak egy csepp a tengerben, aminek önmagában elhanyagolható hatása lehet a környezet állapotának javulására.

Összességében tehát a környezetvédelmi kérdéseket az anyagi jellegű problémákhoz (pl. magas árak, munkanélküliség) képest kevésbé fontosnak látó beállítottság mellett megkülönböztetünk technooptimista és fatalista szkeptikus beállítottságot is.

Korábbi kutatások kimutatták, hogy ezek a vélemények számos társadalmi-demográfiai tényezővel összefüggnek. A klímaváltozással kapcsolatos attitűdöket vizsgáló kutatások eredménye szerint az idősebbek és a férfiak jellemezhetőek

leginkább környezeti szkepticizmussal (Schubert–Soane 2008). Más elemzések azt találták, hogy az éghajlatváltozással szemben kevésbé szkeptikusak az iskolázottabbak (Zhou 2015), viszont gyakoribb a szkepticizmus a vidéki és kevésbé fejlett régiókban. Ezért többváltozós elemzésünkben ezeknek a demográfiai és társadalmi tényezőknek a figyelembe vétele mellett vizsgáljuk a szkepticizmus különböző fajtáinak a hatását a környezetvédelemmel kapcsolatos egyéni és kollektív cselekvésre, valamint a környezeti áldozatvállalási hajlandóságra.

3. Adatok és módszertan

Az elemzésben alapvetően a TÁRKI a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa számára készített kutatásának adatbázisát használtuk, amely az ISSP Környezet modul 2020. évi 4. hullámának kérdéseit ismételte meg 2024 áprilisában². Az adatfelvétel 1062 fős, a felnőtt (a 18 éves és idősebb, állandó lakcímmel rendelkező, nem intézményes háztartásban élő) magyarországi lakosságot reprezentáló, valószínűségi mintán, személyes kérdezőszel készült. Emellett a nemzetközi összehasonlításhoz felhasználtuk az ISSP 2020-ban készült felvételének nemzetközi adatait is. Az ISSP *Környezet* modulja a környezettel, illetve környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdök normatív, kognitív és viselkedési aspektusait vizsgálja, tehát kitér arra, hogy mit tartanak kívánatosnak a válaszadók, mit tudnak, és mit tesznek a környezettel, a környezeti problémákkal kapcsolatban.

A továbbiakban tehát a környezetvédelemmel kapcsolatos egyéni és kollektív cselekvések, és a környezeti áldozatvállalási hajlandóság fő meghatározóit vizsgáljuk, s ezek lesznek az elemzés függő változó is.

- Az első függő változó esetében azt kérdeztük meg, mennyire lenne hajlandó a válaszadó elfogadni életszínvonalának csökkenését a környezet védelme érdekében. E cselekvési szándék mérésére ötfokú skálát használtunk, ahol az 1-es érték azt jelenti, hogy a megkérdezett határozottan nem hajlandó erre, míg az 5-ös érték, hogy határozottan hajlandó lenne erre³.
- A második függő változónk a környezet védelme érdekében végzett egyéni cselekvéseket méri, azt számszerűsítve, hogy négy különböző egyéni cselekvésformából – (1) szelektíven gyűjti a hulladékot; (2) környezetvédelmi okokból bizonyos termékeket nem vásárol meg; (3) eldobható áruk használatát csökkenti; (4) csökkenti az energiafogyasztását – hány jellemző a megkérdezettre.

² Az ISSP eddig négy hullámban vizsgálta a környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdöket. Az első 1993-as kutatás után 2000-ben és 2010-ben volt ilyen vizsgálat, a negyedik hullámra pedig 2020-ban került sor. Magyarország az 1993-as és a 2020-as vizsgálatban vett részt, az ISSP 2020 kutatás adatfelvétele 2019-ben zajlott.

³ A skálázás iránya az eredeti kérdőívben fordított.

- A harmadik függő változónk a környezet védelme érdekében kollektív cselekvésben részt vevőket azonosítja, tehát azokat, (1) akik tagjai vagy adományozói környezetvédelmi csoportnak; (2) környezetvédelmi petíciót írtak alá, vagy (3) részt vettek környezetvédelmi témájú tüntetésen. Mivel azok aránya, akik e kollektív cselekvések bármelyikében részt vettek, mindössze 10%-ot tesz ki a mintában, egy olyan változót képeztünk, aminek egyik kategóriájába azok tartoznak, akik legalább egy ilyen tevékenységben részt vettek, a másikba pedig, akik egyikben sem.
- A cselekvések és cselekvési szándékok mellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy mivel függ össze az egyéneknek a környezet állapota iránt érzett aggodalma⁴. Az aggodalom szintjét egy ötfokú skálán mértük, ahol az 1-es érték azt jelenti, hogy a megkérdezett egyáltalán nem aggódik, míg az 5-ös érték azt, hogy nagyon aggódik. Ez lesz a negyedik függő változó.

Mindegyik függő változónk ordinális skálán mérhető, így az ehhez leginkább megfelelő ordinális regressziós modellt alkalmaztuk az összefüggések vizsgálatára⁵.

Elemzésünk fő magyarázó változói azok az attitűdváltozók, amelyek a környezet védelmével kapcsolatos cselekvések fontosságában való kételkedés különböző fajtáit ragadják meg. Ebben az elemzésben ezeknek a véleményeknek három fajtáját különböztettük meg.

- Az első ilyen attitűdöt *technooptimista szkepticizmusnak* neveztük és azokat a válaszadókat soroltuk ide, akik egyetértenek azzal az állítással, hogy „a modern tudomány meg fogja oldani a természeti problémákat anélkül, hogy életmódunkon sokat kéne változtatni”.
- A környezet védelmével kapcsolatos cselekvések fontosságában való kételkedés forrása anyagi jellegű is lehet. Azok a válaszadók jellemezhetők ezzel a véleménnyel, akik szerint túl sokat foglalkozunk a természet jövőjével, s nem eleget olyan mai problémákkal, mint az árak és a munkanélküliség. Ezt a csoportot *anyagiszkeptikusoknak* neveztük.
- A *fatalista szkeptikusok* úgy vélik, hogy a hozzájuk hasonló embereknek túl nehéz tenni akármit is a környezetért.

Fontos megjegyezni, hogy a háromféle szkepticizmust csupán az köti össze, hogy mindhárom alkalmas arra, hogy befolyásolja az egyének környezetért való cselekvését, a hatásmechanizmusuk azonban eltérő. A technooptimista

⁴ Bodor *et al.* (2024) megállapítja, hogy Magyarországon a környezet állapota miatt aggódók többsége sem cselekszik klímatudatosan a mindennapokban.

⁵ Mivel a kollektív cselekvést egy dichotóm változóval mértük, így ebben az esetben az ordinális regresszió helyett logisztikus regresszióval vizsgáltuk a magyarázó változók szerepét.

szkeptikusok adott esetben azért tarthatják kevésbé szükségesnek, hogy bármit tegyenek a környezet védelmében, mert hisznek abban, hogy a technológia fejlődése megoldja a felmerülő nehézségeket, ily módon vélhetőleg kevésbé is aggódnak, mint mások. Az viszont nem biztos, hogy az anyagi szkeptikusok ne aggódnának a környezet jövőjéért, azonban a jelen kihívásait nagyobb súlyúnak érzik a környezeti problémáknál. A fatalista szkeptikusok pedig akár nagymértékben is aggódhatnak, de nem látják értelmét a cselekvésnek.

A környezettel kapcsolatos attitűdök korábbi vizsgálatai számos szociodemográfiai háttérváltozó fontosságát kimutatták, ezért ezeket is bevontunk a vizsgálatba. A kutatások eredményei szerint a környezeti problémák iránti érdeklődés, a környezettudatosság, környezetbarát politikák támogatottsága általában nagyobb a nők, a fiatalabb felnőttek, az iskolázottabbak és a magasabb jövedelemmel rendelkezők körében (Franzen–Vogl 2013; Smith *et al.* 2017).

A nőknek a környezetvédelem iránti pozitívabb attitűdjét sokféleképpen magyarázzák. Az egyik magyarázat szerint a nők hosszabb időhorizonton gondolkodnak és jobban törődnek azzal, hogy milyen lesz a világ gyermekeik és unokáik számára. Mások a nők körében fokozottabb kockázatkerülő preferenciákkal vagy magasabb fokú altruizmussal kapcsolatban hipotéziseket fogalmaznak meg. Az életkori különbségek egyaránt tükröznek életkori és kohorszhatásokat. Az iskolázottság általában, és a felsőoktatásban való részvétel különösen előmozdítja a környezettudatos hozzáállást, mivel hozzájárul a környezeti értékek magasabb megbecsüléséhez és a környezet komplex társadalmi hatásainak megértéséhez.

A posztmaterialista érvelés (Inglehart 1995) azt állítja, hogy a gazdagság és az iskolázottság lehetővé teszi az emberek számára, hogy olyan kérdésekre fordítsanak figyelmet, amelyek nem befolyásolják közvetlenül életszükségleteiket. Eszerint az elmélet szerint, azok, akik az élet alapvető szükségleteivel (lakhatás, munkahely, jövedelem) bizonyos mértékig elégedettek, jobban érdeklődnek olyan kérdések iránt, mint a környezetvédelem, amelyek fontosak, de nem feltétlenül az egyén életének napi szintjén. A magasabb jövedelműek körében tehát erősebb környezettudatosságot várunk, mivel az alacsonyabb jövedelműek inkább a mindennapi megélhetés kérdéseire koncentrálnak, és kevésbé fogékonyak a zöld értékekre és a környezeti problémákra.

Mindezek miatt mi is vizsgáljuk a környezettel kapcsolatos attitűdök eltérését a válaszadók neme, életkora és iskolai végzettsége (legfeljebb általános iskola, szakmunkás, érettségi, felsőfokú diploma) szerint. Emellett bevontuk elemzésünkbe a válaszadó lakhelyének településtípusát (Budapest, megyeszékhely, város, község), feltételezve, hogy a nagyobb településeken mások a környezeti problémák és a környezeti problémákkal kapcsolatos informáltság, mint a kistelepüléseken.

Az anyagi helyzet mérésére egy önbesoroláson alapuló változót használtunk: a válaszadóknak ötfokú skálán kellett értékelniük saját anyagi helyzetüket, ahol a legmagasabb kategóriába azok tartoztak, akik gondok nélkül élnek, míg a legalacsonyabba azok, akik nélkülözések közt. Az eredeti öt kategóriát három kategóriába vontuk össze.

Szintén befolyásolhatja a környezettel kapcsolatos attitűdöket az, hogy valaki mennyire kötődik a természethez, mennyire szívesen tölti ott szabadidejét. Azokat, akik erre a kérdésre a „nagymértékben” vagy a „nagyon nagymértékben” választ adták, természetjárónak neveztük, és így vontuk be az elemzésbe.

Végül, fontos lehet az egyének környezeti problémákkal kapcsolatos attitűdje, illetve a cselekvések szempontjából a környezeti kérdésekkel kapcsolatos informáltsága is. Abból indultunk ki, hogy a klímaváltozás ténye, és az, hogy ez elsősorban emberi tevékenység következménye, tudományos tény. Éppen ezért azokat, akik nem ismerik el a klímaváltozás tényét, vagy azt, hogy ez elsősorban az emberi tevékenység következménye, ebből a szempontból alulinformáltak tekintjük.

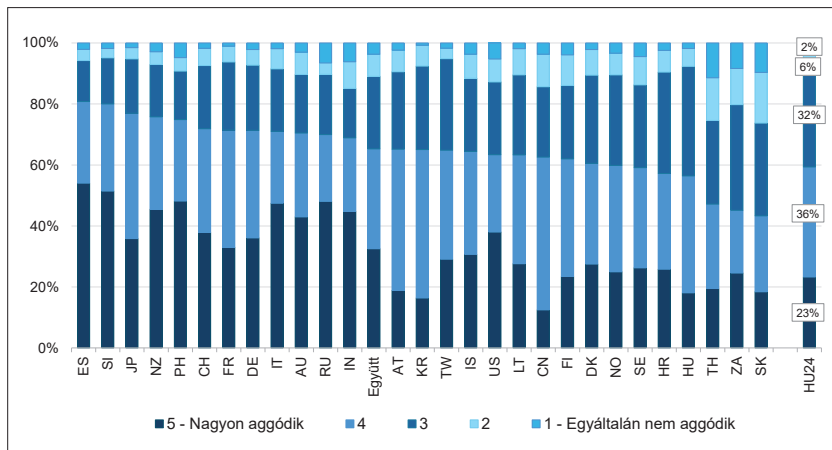
4. Eredmények

Leíró elemzésünkben először bemutatjuk a függő változóink a környezetvédelemmel kapcsolatos egyéni és kollektív cselekvések, és a környezeti áldozatvállalási hajlandóság alakulását nemzetközi összehasonlításban, valamint a környezeti szkepticizmus különböző típusaiba tartozók hányadának alakulását és együtt járását 1993 óta Magyarországon. Szintén ebben a részben mutatjuk be azt is, hogy az egyes környezeti attitűd és szociodemográfiai változók egyes kategóriáihoz tartozók milyen arányban tartoznak az egyes szkepticizmus-kategóriákba. Végül ismertetjük a környezettudatossághoz kapcsolódó cselekvések és cselekvési szándékok és a szkepticizmus típusai közötti kapcsolat vizsgálatát során alkalmazott többváltozós modellek eredményeit.

4.1. Környezettudatos cselekvés nemzetközi összehasonlításban

A következő ábrákon az ISSP 2020-ban készült kutatásának adatai alapján hasonlítjuk össze Magyarországot a többi résztvevő országgal. Az ábrákon, elkülönítve, a 2024-es hazai adatfelvétel adatait is feltüntettük, így Magyarország esetében minden ábrán két adatpont szerepel.

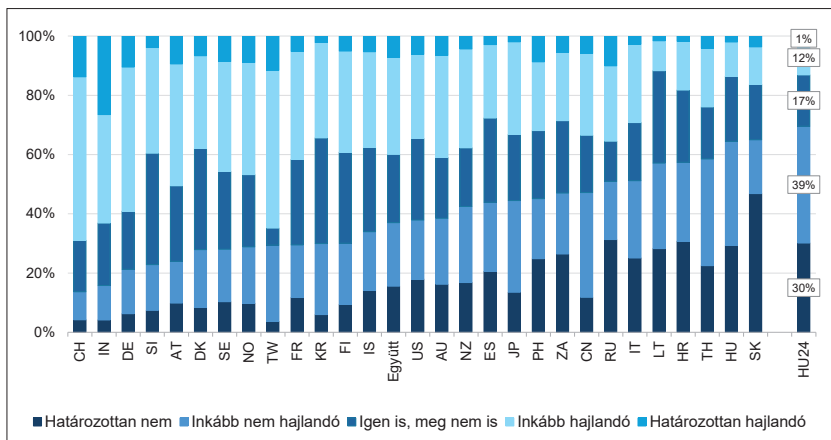
1. ábra. A környezeti problémákkal kapcsolatos aggodalom mértéke – a válaszok megoszlása a résztvevő országokban, 2020 (%)

Forrás: ISSP 2020 Környezet modul alapján saját számítások. „Általánosságban Ön mennyire aggodik a környezetet érintő kérdések miatt?” – kérdésre ötfokú skálán adott válaszok (1 – ‘egyáltalán nem aggodók’; 5 – ‘nagyon aggodók’). Magyarország 2024: NFFT – TÁRKI Omnibusz 2024. április. *Országnevek rövidítése:* AT: Ausztria; AU: Ausztrália; CH: Svájc; CN: Kína; DE: Németország; DK: Dánia; ES: Spanyolország; FI: Finnország; FR: Franciaország; HR: Horvátország; HU: Magyarország; IN: India; IS: Izland; IT: Olaszország; JP: Japán; KR: Koreai Köztársaság; LT: Litvánia; NO: Norvégia; NZ: Új Zéland; PH: Fülöp-szigetek; RU: Oroszország; SE: Svédország; SI: Szlovénia; SK: Szlovákia; TH: Thaiföld; TW: Tajvan; US: Amerikai Egyesült Államok; ZA: Dél-Afrika.

A vizsgált országok közül Magyarországon nemzetközi összehasonlításban igen alacsony a lakosság körében a környezeti kérdések miatt érzett aggodalom szintje (1. ábra). 2020-ban a környezeti kérdések iránt aggodók vagy nagyon aggodók aránya 56% volt (ami 2024-re 59%-ra emelkedett), így a 28 ország közül mindössze Thaiföld (47%), Dél-Afrika (45%) és Szlovákia (43%) állt hazánk mögött a sorban. Legmagasabb az aggodók aránya Spanyolországban és Szlovéniában, ahol a válaszadók 81, illetve 80%-a adott 4-es vagy 5-ös értéket erre a kérdésre, ami jóval meghaladja az összes résztvevő országra vonatkozó 65%-os átlagot. Mivel a környezet védelme globális kérdés, érdemes még megvizsgálni azokat a szereplőket is, amelyeknek szerepe, méretüknél és globális pozíciójuknál fogva, kiemelt lehet a környezeti problémák orvoslásában. A vizsgált országok közül Kína, az Egyesült Államok és Oroszország mindenképp ezen kiemelt szereplők közé sorolhatók. Oroszországban 70% az aggodók aránya, míg az USA-ban és Kínában ugyanakkora, 63–63%.

2. ábra. Mennyire lenne hajlandó elfogadni életszínvonala csökkenését a környezet védelme érdekében? – a válaszok százalékos megoszlása a résztvevő országokban, 2020 (%)

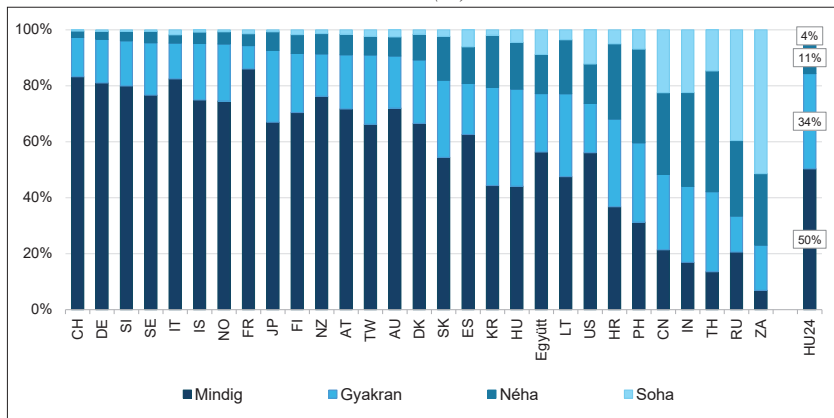

Forrás: ISSP 2020 Környezet modul alapján saját számítások. „Hajlandó lenne a környezet védelme érdekében elfogadni, hogy csökken az életszínvonala?” – kérdésre ötfokú skálán adott válaszok (1– ’határozottan nem hajlandó’; 5– ’határozottan hajlandó’). Magyarország 2024: az NFFT – TÁRKI Omnibusz 2024. április.

Megjegyzés: Az országnevek rövidítéseinek feloldását lásd az 1. ábra alatti *Megjegyzésben*.

Arra vonatkozó kérdésünkre, hogy hajlandó lenne-e elfogadni az életszínvonala csökkenését a környezet védelme érdekében, 2020-ban a magyar megkérdezettek 64%-a válaszolta azt, hogy inkább nem vagy határozottan nem lenne hajlandó erre (ami 2024-re 70%-ra emelkedett). Ez a vizsgált országok közül a második legmagasabb arány Szlovákia (65%) után. A legkevésbé a svájciak ellenkeznek az ellen, hogy életszínvonaluk csökkenjen, ha ezzel megvédhetik a környezetüket, mindössze 14%-uk nem lenne hajlandó elfogadni ezt (2. ábra). Mindezek alapján azt gondolhatnánk, a jelenlegi életszínvonal a fő meghatározója a kérdésre adott válasznak. Ugyanakkor az, hogy Indiában (16%) a második, Szlovéniában (23%) pedig a negyedik legalacsonyabb azok aránya, akik nem lennének hajlandók elfogadni életszínvonaluk csökkenését a környezet védelme érdekében, árnyalja ezt a képet. Míg az USA-ban a kérdezettek 38%-a válaszolta, hogy nem lenne hajlandó elfogadni életszínvonaluk csökkentését a környezet védelmének érdekében, addig Kínában ugyanez az arány 47%, míg Oroszországban 51%-ot tesz ki.

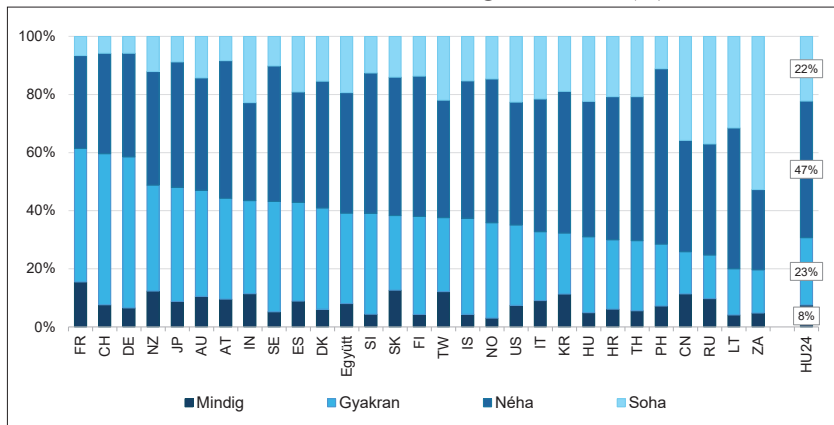
3. ábra. A szelektív hulladékgyűjtés gyakorisága a résztvevő országokban, 2020 (%)

Forrás: ISSP 2020 Környezet modul alapján saját számítások. „Milyen gyakran válogatja szét az üveg-, fém-, a műanyag-, papír- stb. hulladékot azért, hogy újra fel lehessen használni azokat?” – kérdésre négyfokú skálán adott válaszok (1 – 'soha'; 4 – 'mindig'). Magyarország 2024: az NFFT – TÁRKI Omnibusz 2024. április.

Megjegyzés: Az országnevek rövidítéseinek feloldását lásd az 1. ábra alatti Megjegyzésben.

4. ábra. A környezetvédelmi szempont figyelembevételének gyakorisága vásárláskor a résztvevő országokban, 2020 (%)

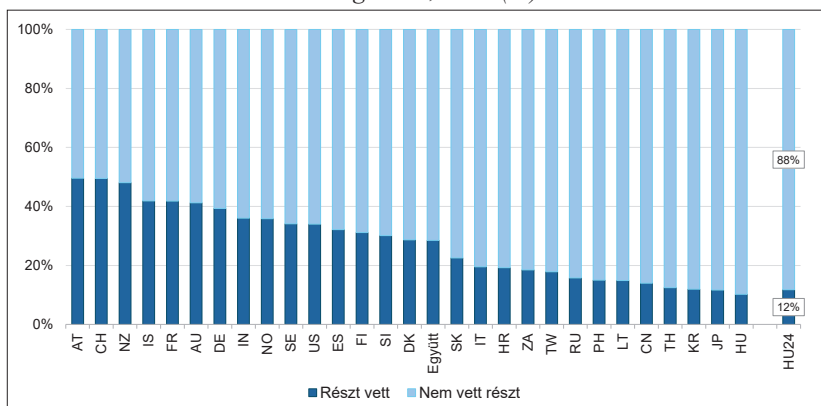
Forrás: ISSP 2020 Környezet modul alapján saját számítások. „Milyen gyakran dönt úgy, hogy nem vesz meg bizonyos termékeket környezeti okokból?” – kérdésre négyfokú skálán adott válaszok (1 – 'soha'; 4 – 'mindig'). Magyarország 2024: NFFT – TÁRKI Omnibusz 2024. április.

Megjegyzés: Az országnevek rövidítéseinek feloldását lásd az 1. ábra alatti Megjegyzésben.

A vizsgált környezettudatos egyéni cselekvési formák közül 2020-ban az ISSP-felvétel csupán két kérdést tartalmazott, így az összesített, négy változóra vonatkozó eredményeket nem tudjuk nemzetközi összehasonlításban bemutatni. A két kérdésre adott válaszokat azonban bemutatjuk (3. és 4. ábra). Ami a szelektív hulladékgyűjtést illeti, Magyarország (79%) az átlagos szint (77%) fölött van azok arányát tekintve, akik mindig vagy gyakran szelektíven gyűjtik a hulladékot (ez az arány 2024-re még tovább, 84%-ra emelkedett). Hasonlóan az életszínvonal csökkenésének elfogadási hajlandóságához, az első helyen szelektív hulladékgyűjtésben is Svájc áll 97%-kal. Őket Németország követi, szintén 97%-os aránnyal, míg az utolsó két helyen Oroszország (33%) és Dél-Afrika (23%) található. A másik két kiemelt globális szereplő közül az USA-ban 74% gyűjt mindig vagy gyakran szelektíven a szemetet, míg Kínában a kérdezettek csupán 48%-a.

Arra kérdésre, hogy milyen gyakran történik meg, hogy nem veszünk meg valamit, ha ezzel megóvhatjuk környezetünket, a magyarok 31%-a válaszolta 2020-ban, hogy mindig vagy gyakran (ami megegyezik a 2024-es aránnyal). Ez elmarad a vizsgált országok összesített átlagától, ami 39%. Ebben a kérdésben

5. ábra. Részt vett-e valamilyen kollektív cselekvésben a környezet védelmében az elmúlt öt évben? – a kérdésre adott válaszok megoszlása a résztvevő országokban, 2020 (%)

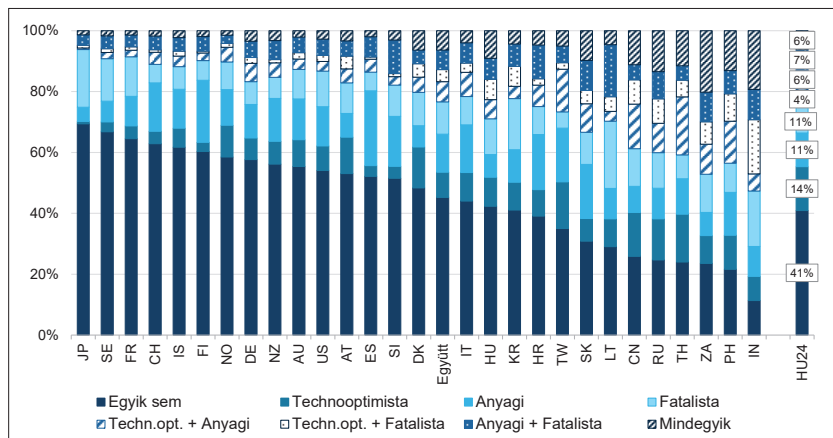
Forrás: ISSP 2020 Környezet modul alapján saját számítások. Magyarország 2024: NFFT – TÁRKI Omnibusz 2024. április.

Megjegyzés: Kollektív cselekvésben résztvevőnek tekintjük azt, aki az alábbi négy kérdésből legalább egyre igennel válaszolt: 1. „Tagja-e Ön bármilyen csoportnak, amelynek a fő célja a környezet megóvása vagy megőrzése?”; 2. „Az utóbbi öt évben írt-e alá petíciót környezetvédelmi témában?”; 3. „Az utóbbi öt évben adott-e pénzt környezetvédelmi csoportnak?”; 4. „Az utóbbi öt évben részt vett-e környezetvédelmi kérdésben rendezett tüntetésen, demonstráción?”. Az országnevek rövidítéseinek feloldását lásd az 1. ábra alatti Megjegyzésben.

Franciaország áll az élen 61%-kal, őket követi Svájc 60%-kal. A lista legvégén ismét Dél-Afrika áll 20%-kal, valamint Litvánia, ugyanilyen eredménnyel. A három nagyhatalom szintén az átlag alatt teljesít: az USA-ban ez az arány 35%, Kínában 26%, míg Oroszországban 25%.

A környezettudatos kollektív cselekvést tekintve szembetűnő, hogy Magyarországon rendkívül alacsony, 2020-ban mindössze 10% azok aránya, akik részt vettek ilyen jellegű tevékenységben (2024-re ez az arány 12%-ra emelkedett). Ez a legalacsonyabb értékek között van a vizsgált országok között, hasonlóan alacsony értékekkel jellemzően csak távol-keleti országokban, Japánban (12%), Dél-Koreában (12%), Thaiföldön (12%) és Kínában (14%) találkozhatunk (5. ábra). A lista élén Ausztria (50%) és Svájc (49%) állnak, míg az USA-ban csak 34%, Oroszországban pedig 16% vett részt bármilyen kollektív cselekvésben az elmúlt időszakban.

6. ábra. Az egyes szkepticizmuscsoportokhoz tartozók aránya a résztvevő országokban, 2020 (%)

Forrás: ISSP 2020 Környezet modul alapján saját számítások. Magyarország 2024: NFFT – TÁRKI Omnibusz 2024. április.

Megjegyzés: A szkepticizmuscsoportok leírását lásd a tanulmány 3. fejezetében. Az országnevek rövidítéseinek feloldását lásd az 1. ábra alatti Megjegyzésben.

Végül, ami a környezeti szkepticizmusformákat illeti, Japánban (69%), Svédországban (67%) és Franciaországban (64%) vannak a legtöbben, akik semmilyen módon sem szkeptikusak (6. ábra). Magyarországon ez az arány valamivel a vizsgálatban résztvevő országok átlaga (45%) alatt van (42%, ami 2024-re 41%-ra csökkent). A legalacsonyabb a nem szkeptikusok aránya Indiában (11%), a Fülöp-szigeteken (22%) és Dél-Afrikában (24%). E három országban kimagasló

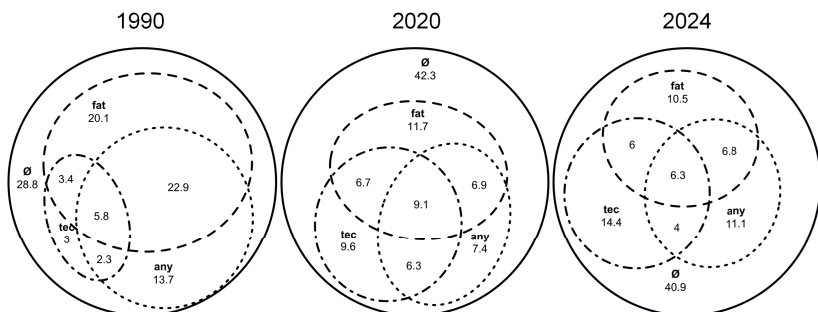
azok aránya is, akik mindhárom szempontból szkeptikusak (13–20%). Magyarországon ez utóbbi csoport aránya 2020-ban 9% volt, ami akkor megegyezett az összes országra számolt átlaggal (2024-re ez az arány Magyarországon 6%-ra csökkent). A mindhárom szempontból szkeptikusnak tekinthetők aránya Japánban, Svédországban, Franciaországban, Svájcban, Finnországban és Norvégiában mindössze 1 és 2% között van.

A nagyhatalmak közül az USA-ban vannak a legtöbben (54%), akik egyik szempont szerint sem szkeptikusak, míg Kínában ez az arány 26%, Oroszországban pedig 25%. Hasonló a mintázat, ha azokat tekintjük, akik mindhárom szempontból szkeptikusak. Az USA-ban mindössze a lakosság 3%-a tartozik közéjük, ezzel szemben Kínában 11%-uk, Oroszországban mintegy 13%-uk.

4.2. A környezeti szkepticizmus változásai Magyarországon

A háromféle szkepticizmus és átfedéseit a 7. ábra méretarányos Venn-diagrammaival szemléltetjük. A 2020-as és 2024-es adatok között nincsenek jelentős eltérések, ami az attitűdök megfelelő stabilitását mutatja. A 30 évvel korábbi, 1993-ban készült felméréshez képest azonban fontos változások történtek. A legszembetűnőbb változás, hogy 12 százalékpontos lecsökkenést azok aránya, akik bármilyen szempontból szkeptikusok, ami az anyagi szkeptikusok arányának 17, illetve a fatalista szkeptikusok arányának 22 százalékpontos csökkenésének tulajdonítható. Noha a technooptimista szkeptikusok aránya jelentősen növekedett, éppen az 1993-as érték kétszeresére, ez nem tudta ellensúlyozni a másik két

7. ábra. Az egyes szkepticizmuscsoportokhoz tartozók aránya Magyarországon 1990-ben, 2020-ban és 2024-ben (%)

Forrás: ISSP 1993 és 2020 Környezet modul; 2024-ben NFFT – TÁRKI Omnibusz, 2024. áprilisi adatfelvétele alapján saját számítások.

Jelmagyarázat: tec: technooptimista szkeptikus; any: anyagi szkeptikus; fat: fatalista szkeptikus; Ø: egyik szkepticizmus-kategóriába sem sorolható.

Megjegyzés: Az egyes szkepticizmuskategóriák leírását lásd a tanulmány 3. fejezetében.

kategóriában tapasztalt csökkenést. Fontos változás még, hogy míg korábban a fatalista szkeptikusok több mint fele egyben anyagi szkeptikus is volt, és az anyagi szkeptikusok csaknem kétharmada fatalista szkeptikus is volt egyben, 2024-re ez az átfedés jelentős mértékben lecsökkent.

2024-ben a magyar társadalom 31%-a technooptimista, 28%-a anyagi és 30%-a fatalista szkeptikus, illetve 10%-a technooptimista és anyagi szkeptikus, 12%-a technooptimista és fatalista szkeptikus, és 13%-a anyagi és fatalista szkeptikus egyben, és végül 6% azok aránya, akik mindhárom szempontból szkeptikusak.

Az *F1. táblázat*ban bemutatjuk azt is, hogy milyen környezeti attitűdök és szociodemográfiai tényezők teszik valószínűbbé vagy kevésbé valószínűvé 2024-ben, hogy valaki az egyes szkepticizmus-kategóriákba tartozzon. Mindhárom kategóriára igaz, hogy azok, akik szívesebben töltik a szabadidejüket a természetben, kisebb arányban szkeptikusok, mint azok, akik nem. Hasonlóan, akik szerint a klímaváltozás oka kizárólag az emberi tevékenység, kisebb arányban kerülnek be az egyes szkepticizmus-kategóriákba, mint azok, akik szerint a természetes okok is legalább akkora hatással vannak a klímaváltozásra, mint az emberi tevékenység.

A szociodemográfiai változók közül a válaszadó neme nem meghatározó strukturáló tényező egyik szkepticizmus-kategória esetében sem. Ami a településtípust illeti, a budapestiek a technooptimista szkeptikusok között jelentősen magasabb, míg a másik két szkepticizmus-kategóriában jóval alacsonyabb arányban találhatók meg, mint a nem budapestiek. A másik három településtípus (község, kisváros, nagyváros) szerint kevésbé meghatározóak az eltérések, az anyagi szkeptikusok inkább a kisvárosiak körében, míg a fatalisták a községekben lakók körében találhatók meg legnagyobb arányban. A szubjektív anyagi helyzet esetében a technooptimisták a jómódúak, míg a fatalisták aránya a nehezebb anyagi körülmények között élők körében magasabb. Némileg meglepő az összefüggés azonban az anyagi szkeptikusok esetében, akik a közepes anyagi helyzettel rendelkezők között vannak a legtöbben. Az iskolázottság esetében egyértelműek a tendenciák: az alacsonyabban iskolázottak fogékonyabbak mindhárom típusú szkepticizmusra. Ezzel szemben a korcsoportokat illetően semmiféle egyértelmű tendenciát nem tudunk kimutatni.

4.3. Többváltozós elemzés, 2024

Többváltozós elemzésünkben (ordinális regresszió) a szociodemográfiai változók figyelembevétele mellett vizsgáljuk, hogy 2024-ben Magyarországon a környezeti problémákkal kapcsolatos szkeptikus beállítottság hogyan függ össze a környezettel kapcsolatos aggodalommal és a környezettudatos cselekvésekkel. Eredményeinket az *1. táblázat*ban foglaltuk össze.

1. táblázat. A környezettel kapcsolatos aggodalom és a cselekvési formák meghatározói Magyarországon, 2024 – ordinális regressziók eredményei⁶

Magyarázó változók	Aggodalom szintje (1)	Életszínvonal csökk. elfogadása (2)	Egyéni cselekvés (3)	Kollektív cselekvés (4)
<i>Technooptimista szkeptikus</i>				
Nem szkeptikus (ref.)				
Szkeptikus	-0,489***	0,173	-0,093	-0,973***
<i>Anyagi szkeptikus</i>				
Nem szkeptikus (ref.)				
Szkeptikus	-0,293*	-0,361**	0,095	-0,281
<i>Fatalista szkeptikus</i>				
Nem szkeptikus (ref.)				
Szkeptikus	-0,031	-0,111	-0,324*	0,208
<i>Nem természetjáró (ref.)</i>				
Természetjáró	0,527***	-0,360**	0,556***	-0,188
<i>Klímaváltozás oka</i>				
Ember (ref.)				
Természet (is)	-0,576***	-0,244*	-0,632***	0,046
<i>Nem Nő (ref.)</i>				
Férfi	-0,036	0,151	-0,140	-0,226
<i>Településtípus</i>				
Község (ref.)				
Kisváros	-0,461**	0,443**	-0,342*	0,028
Nagyváros	-0,521**	0,155	-0,656***	-0,582
Budapest	-0,320'	0,296	0,134	0,925**
<i>Subjektív anyagi helyzet</i>				
Nélkülöző (ref.)				
Közepes	0,048	0,413'	0,390'	-1,100*
Jómódú	0,165	0,177	0,718**	-0,772'
<i>Iskolai végzettség</i>				
Lef. 8 általános (ref.)				
Szakkunkás	0,085	-0,025	0,330	0,628
Érettségi	0,450*	0,095	0,589**	1,501*
Diploma	0,576*	0,534*	0,991***	1,987**
<i>Kor</i>				
Kor négyzete	-0,013	-0,012	-0,026	0,040
N	1061	1052	1028	1061
Nagelkerke R ²	0,103	0,052	0,148	0,169

Forrás: NFFT – TÁRKI Omnibusz, 2024. áprilisi adatfelvétele alapján saját számítások.

Megjegyzés: Ordinális regressziós modell együtthatói. Szignifikancia szint: ***p<0,001; **0,001–0,01; *0,01–0,05; '0,05–0,1.

⁶ Az F2. táblázatban bemutatjuk a modelleket a szkepticizmus változók kihagyásával is. A két táblázatot összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a szkepticizmus változók bevonása nincs érdemi hatással az egyes környezeti attitűd- és szociodemográfiai változók hatására.

Elsőként azt vizsgáltuk, hogy az egyes környezeti szkepticizmus-típusok hogyan befolyásolták a környezettel kapcsolatos aggodalom mértékét. Az *1. táblázat* eredményeinek 1. oszlopa megerősíti az előző fejezetben leírtakat, mely szerint az egyes szkepticizmusok eltérő mértékű aggodalomszintekkel járhatnak együtt. Eredményeink megerősítik, hogy a technooptimista szkeptikusok környezettel kapcsolatos aggodalmi jelentősen alulmaradnak a nem technooptimistákéhoz képest. Valamivel magasabb, de az anyagi szempontból nem szkeptikusoknál alacsonyabb az aggodalomszint az anyagi szkeptikusok körében. Ezzel szemben a fatalista szkeptikusok aggodalomszintje nem tér el szignifikánsan a nem fatalistákétól.

Szintén megfelel a várakozásoknak, hogy a természetjárók jobban, míg azok, akik nem az embert tekintik a klímaváltozás legfőbb okának kevésbé aggódnak. A településtípusok szerinti besorolás alapján a községekben élők aggódnak a leginkább, az iskolai végzettséget tekintve pedig a magasabban iskolázottak. A válaszadók életkora, neme és szubjektív anyagi helyzetének szempontjából nem találtunk különbségeket.

Az *1. táblázat* 2. oszlopa azt mutatja, hogy az egyes tényezők hogyan viszonyulnak az életszínvonal csökkenésének elfogadásához a környezet védelmének érdekében. Várakozásainknak megfelelően azok fogadnák el a legkevésbé az életszínvonal esetleges csökkenését, akik úgy vélik, hogy túl sokat foglalkozunk a természet jövőjével, és nem eleget olyan mai problémákkal, mint az árak és a munkanélküliség, azaz az anyagi szkeptikusok. A másik két szkepticizmuscsoport nem tér el e tekintetben szignifikánsan a nem szkeptikusoktól. Meglepő módon kevésbé hajlandóak elfogadni életszínvonaluk csökkenését azok is, akik szívesen töltik szabadidejüket a természetben, és kevésbé meglepő módon azok is, akik nem elsősorban az emberi tevékenységnek tulajdonítják a klímaváltozást.

A településtípust tekintve a kisvárosokban élők hoznának leginkább anyagi áldozatot is, az iskolázottságot tekintve pedig a diplomások. Az életkort és a nemet tekintve nem találtunk szignifikáns eltérést.

Az *1. táblázat* 3. oszlopa a környezet védelmében tett egyéni cselekvésre való hajlandóság kapcsolatát mutatja be az egyes magyarázó tényezőkkel. Ami a szkepticizmustípusokat illeti, az eredmények ismét megfelelnek a várakozásoknak, hiszen a fatalista szkeptikusok kevésbé mutatnak hajlandóságot az egyéni cselekvésre, mint a nem fatalisták. A szkeptikusok másik két csoportja esetében viszont nem mutatható ki ilyen összefüggés. A várakozásoknak megfelel az is, hogy a természetjárók nagyobb hajlandóságot mutatnak az egyéni cselekvésre a környezet védelmében, míg azok, akik a klímaváltozást nem elsősorban az emberi tevékenységnek tulajdonítják, kevésbé hajlandóak erre. A településtípust tekintve a nagyvárosiak hajlandók leginkább maguk is tenni a környezetért, a szubjektív anyagi helyzetet tekintve azok, akik jobbnak

ítélik meg a saját anyagi helyzetüket, iskolázottság esetében pedig a képzettebbek. A nemet és az életkort tekintve ismét nem találtunk szignifikáns eltérést.

Az 1. táblázat eredményeinek 4. oszlopa a kérdezettek kollektív cselekvésre való hajlandóságának magyarázó tényezőit mutatja. Ebben az esetben kevésbé voltak világos elképzeléseink arról, hogy az egyes környezeti szkepticizmusok hogyan befolyásolják a kollektív cselekvésben való részvételt. Ugyanakkor a kapott eredmény, mely szerint a technooptimista szkeptikusok hajlandóak erre a legkevésbé (a másik két szkepticizmuskategória esetében nem találtunk szignifikáns összefüggést), nem kontraintuitív. A településtípust tekintve a budapestiek vesznek részt leginkább a környezet védelmének érdekében kollektív cselekvésben, ami vélhetőleg azzal függ össze, hogy rendszerint itt összpontosul a politikai aktivizmus, így annak, aki szívesen vesz részt hasonló cselekvésben, a fővárosban nyílik erre a leginkább lehetősége. A szubjektív anyagi helyzetet tekintve azok, akik rossz anyagi körülmények között élnek, kevésbé hajlamosak kollektív cselekvésben részt venni, míg az iskolázottság esetében a magasabban iskolázottak a hajlamosabbak erre. A többi modellhez hasonlóan itt sem találtunk összefüggést az életkorral és a nemmel. Valamelyest meglepő módon azonban a kollektív cselekvésre való hajlandóság nem nagyobb a természetjárók és klímaváltozást az emberi tevékenységnek tulajdonítók között sem.

5. Összefoglalás

Összességében tehát a leíró eredmények alapján azt látjuk, hogy Magyarországon viszonylag alacsony a klímaváltozással kapcsolatos aggodalom szintje más országokhoz képest. Még szembetűnőbb azonban, hogy a kollektív cselekvést és az életszínvonal csökkenésének elfogadását tekintve a nemzetközi összehasonlítás legutolsó országai közt helyezkedik el az ország. Ezzel szemben az egyéni környezettudatos cselekvésre való hajlandóságot tekintve valamelyest pozitívabb a kép, az ISSP 2020 Környezeti moduljában résztvevő nemzetek rangsorának középső részében található Magyarország.

Kiindulópontunk az volt, hogy az egyének környezettel kapcsolatos aggodalmára és a környezet védelmében tett egyes cselekvési formákra hatással lehetnek a klímaváltozással kapcsolatos különböző szkepticizmusformák is. Három ilyen különböztettünk meg: a technooptimista szkepticizmust, az anyagi szkepticizmust és a fatalista szkepticizmust. 1993 óta jelentősen csökkent Magyarországon az anyagi szkeptikusok és a fatalista szkeptikusok aránya, a technooptimista szkeptikusoké azonban növekedett. Figyelemreméltó továbbá, hogy míg korábban az anyagi szkeptikusok és a fatalista szkeptikusok csoportja nagyfokú átfedést mutatott egymással; 2020-ra, illetve 2024-re egyfajta polarizálódás

figyelhető meg e téren, nagyobb arányban tartoznak egy-egy csoporthoz az emberek, mint korábban.

A többváltozós elemzés eredményei megerősítették, hogy mind a környezettel kapcsolatos aggodalmakra, mind pedig az egyes környezeti cselekvési formákra, illetve szándékokra befolyással vannak az egyes szkepticizmus típusok. Akik technooptimista okból szkeptikusok, vagyis azt gondolják, hogy nem kell a környezet védelme miatt életmódunkon változtatni, mert a tudomány megoldja majd a környezettel kapcsolatos nehézségeket, kevésbé aggódnak, és kevésbé vesznek részt környezettudatos kollektív cselekvésben. Az anyagi szkeptikusok, akik szerint inkább a mai problémákra – mint pl. az infláció és a munkanélküliség – kellene koncentrálni, semmint a környezetvédelemre, szintén kevésbé aggódnak és kevésbé lennének hajlandók elfogadni életszínvonaluk csökkenését környezetük védelme érdekében⁷. A fatalista szkeptikusok, akik úgy érzik, hogy a hozzájuk hasonló embereknek túl nehéz bármit is tenni a környezetért, nem aggódnak kisebb mértékben, mint nem fatalista társaik, de kevésbé hajlandók egyéni cselekvésre.

A klímaváltozás tényének, illetve annak az elfogadása, hogy azt elsősorban az ember okozza, mind az aggodalomra, mind az életszínvonal csökkenésének elfogadására, mind az egyéni cselekvésre, pozitív hatással van, míg a kollektív cselekvéssel nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat. Ezzel szemben a természet szeretetének mint magyarázó változónak kevésbé van konzisztens hatása. Noha a környezet állapotáért való aggodalomra és az egyéni cselekvés szintjére pozitív, addig az életszínvonal csökkenésének elfogadására a környezet védelmének érdekében negatív hatással van, a kollektív cselekvéssel kapcsolatban pedig nem találtunk összefüggést.

A demográfiai változók közül kiemelkedik az iskolázottság. A magasabban iskolázottak nagyobb mértékben aggódnak, és mindegyik környezeti cselekvési formára hajlamosabbak. Ezzel szemben a nem és az életkor hatását egy esetben sem tudtuk kimutatni, míg a településtípus és a szubjektív anyagi helyzet hatása kevésbé konzisztens.

Irodalom

- Bodor Á. – Grünhut Z. – Hegedűs M. – Varjú V. (2024): A klímaváltozáshoz való viszonyulás a magyar társadalomban: Tagadás, aggodalom és cselekvés. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 14. évf. 1. sz., 32–51. p., DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2024.1.32>.
- Capstick, S. B. – N. F. Pidgeon (2014): What is climate change scepticism? Examination of the concept using a mixed methods study of the UK public. *Global Environmental Change*, Vol. 24, 389–401. p., DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.08.012>.

⁷ Fontos megjegyezni, hogy ezzel szemben a szubjektív anyagi helyzet nem befolyásolta az erre a kérdésre adott válaszokat.

- Dalton, R. (2015): Waxing or waning? The changing patterns of environmental activism. *Environmental Politics*, Vol. 24, No. 4., 530–552. p., DOI: <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1023576>.
- Franzen, A. – D. Vogl (2013): Two decades of measuring environmental attitudes: A comparative analysis of 33 countries. *Global Environmental Change*, Vol. 23, No. 5., 1001–1008. p., DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.03.009>.
- Franzen, A. – S. Bahr (2024): The development of global environmental concern during the last three decades. *Current Research in Environmental Sustainability*, Vol. 8, 100260. p., DOI: <https://doi.org/10.1016/j.crsust.2024.100260>.
- Inglehart, R. (1995): Public Support for environmental protection: Objective problems and subjective values in 43 societies. *PS: Political Science & Politics*, Vol. 28., No.1., 57–72. p., DOI: <https://doi.org/10.2307/420583>.
- Marquart-Pyatt, S. T. (2008): Are there similar sources of environmental concern? Comparing industrialized countries. *Social Science Quarterly*, Vol. 89, No. 5., 1312–1335. p., DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6237.2008.00567.x>.
- Saari, U. A. – S. Damberg – L. Frömbli – C. M. Ringle (2021): Sustainable consumption behavior of Europeans: The influence of environmental knowledge and risk perception on environmental concern and behavioral intention. *Ecological Economics*, Vol. 189, 107155. p., DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107155>.
- Schneider M. – Medgyesi M. (2020): Környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági attitűdök változása Magyarországon. In: Kolosi T. – Szélényi I. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2020. Budapest: TÁRKI, 500–521. p.
- Schubert, I. – E. Soane (2008): Report of a pilot study of uncertainty, decision-making and communication of information about climate change and food safety. Kingston University working paper (W18). Kingston-upon-Thames (UK): Kingston Business School, Kingston University.
- Sik E. – Szeitl B. (2016): Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 2016/4. sz., 546–557. p.
- Smith, T. W. – J. Kim – J. Son (2017): Public attitudes toward climate change and other environmental issues across countries. *International Journal of Sociology*, Vol. 47, No. 1., 62–80. p., DOI: <https://doi.org/10.1080/00207659.2017.1264837>.
- Vainio A. – R. Paloniemi (2013): Does belief matter in climate change action? *Public Understanding of Science*, Vol. 22, No. 4., 382–395.p., DOI: <https://doi.org/10.1177/0963662511410268>.
- Zhou, M. (2015): Public environmental skepticism: A cross-national and multilevel analysis. *International Sociology*, Vol. 30, No. 1., 61–85. p., DOI: <https://doi.org/10.1177/0268580914558285>.
- Zsóka, Á. – Z. M. Szerényi – A. Széchy – T. Kocsis (2013): Greening due to environmental education? Environmental knowledge, attitudes, consumer behavior and everyday pro-environmental activities of Hungarian high school and university students. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 48, 126–138. p., DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.030>.

Függelék

F1. táblázat. *Az egyes szkepticizmus-kategóriákba tartozók aránya az egyes szociodemográfiai változók kategóriáin belül, 2024 (%)*

Változók	Technooptimista szkeptikus	Anyagi szkeptikus	Fatalista szkeptikus
Nem természetjáró	37,7	38,6	42,5
Természetjáró	28,2	24,3	25,0
<i>Klimaváltozás oka</i>			
Ember	28,9	23,8	23,2
Természet (is)	32,6	32,8	36,2
<i>Nem</i>			
Nő	31,0	26,9	28,4
Férfi	30,4	29,6	31,0
<i>Településtípus</i>			
Község	27,7	26,8	35,2
Kisváros	27,9	33,2	31,0
Nagyváros	27,4	29,2	30,2
Budapest	44,0	19,8	17,7
<i>Szubjektív anyagi helyzet</i>			
Nélkülöző	24,1	31,0	47,4
Közepes	27,5	36,0	37,0
Jómódú	33,5	22,8	23,6
<i>Iskolai végzettség</i>			
Legf. 8 általános	33,3	35,7	46,8
Szakmunkás	32,0	35,9	38,3
Érettségi	29,9	24,4	24,4
Diploma	28,2	19,1	15,8
<i>Korcsoport</i>			
18–29 éves	26,8	35,4	30,4
30–44 éves	37,7	25,1	23,4
45–59 éves	31,6	26,9	29,8
60–74 éves	25,8	28,3	32,3
75+ éves	21,6	33,0	41,2

Forrás: NFFT – TÁRKI Omnibusz, 2024. áprilisi adatfelvétele alapján saját számítások.
Megjegyzés: A százalékok azt mutatják, hogy az egyes kategóriákon belül mekkora az egyes szkepticizmus-kategóriákba esők aránya.

F2. táblázat. *A környezettel kapcsolatos aggodalom és a cselekvési formák környezeti attitűd és szociodemográfiai meghatározói, 2024*

Magyarázó változók	Aggodalom szintje	Életszínvonal csökkenésének elfogadása	Egyéni cselekvés	Kollektív cselekvés
Környezeti attitűdváltozók				
<i>Nem természetjáró (ref.)</i>				
Természetjáró	0,592***	-0,324*	0,593***	-0,130
<i>Klímaváltozás oka</i>				
<i>Ember (ref.)</i>				
Természet (is)	-0,630***	-0,283*	-0,667***	0,024
Szociodemográfiai változók				
<i>Nem</i>				
<i>Nő (ref.)</i>				
Férfi	-0,029	0,145	-0,137	-0,201
<i>Településtípus</i>				
<i>Község (ref.)</i>				
Kisváros	-0,478***	0,426**	-0,325*	0,002
Nagyváros	-0,513**	0,153	-0,620***	-0,594
Budapest	-0,397*	0,337'	0,151	0,775**
<i>Szubjektív anyagi helyzet</i>				
<i>Nélkülöző (ref.)</i>				
Közepes	0,030	0,417'	0,400'	-1,140*
Jómódú	0,152	0,217	0,740**	-0,863*
<i>Iskolai végzettség</i>				
<i>Legf. 8 általános (ref.)</i>				
Szakmunkás	0,089	-0,046	0,335'	0,644
Érettségi	0,516*	0,095	0,628**	1,582*
Diploma	0,663**	0,565*	1,052***	2,067**
<i>Kor</i>	-0,015	-0,010	-0,025	0,037
Kornégyzet	0,000	0,000	0,000	0,000
N	1061	1052	1028	1061
Nagelkerke R ²	0,083	0,042	0,142	0,142

Forrás: NFFT – TÁRKI Omnibusz, 2024. áprilisi adatfelvétele alapján saját számítások.

Megjegyzés: Ordinalis regressziós modell együtthatói. Szignifikancia szint: ***p<0,001; **0,001–0,01; *0,01–0,05; '0,05–0,1.